

Csepeli György, Prazsák Gergő

Liberális közönség

A magyar liberalizmus egyenes ági örököse a francia forradalomnak, mely kimondta, hogy egy köztársaságban nem lehet különbség polgár és polgár között. A polgárok egyenlőségének alapja a szabadsághoz való elidegeníthetetlen joguk. Magyarország mindig akkor haladt előre, amikor olyan politikusok és politikai erők vezették, melyek az emberi és polgári jogokat komolyan vették, és tevékenységükben érvényesítették. A magyar liberálisok Eötvös József, Kossuth Lajos, Deák Ferenc nyomdokain járnak, akik lefektették a magyar liberalizmus alapjait. A XX. században Jászi Oszkár, Bibó István és Szabó Miklós írták és éltek tovább a XIX. sz.-i liberális örökséget. A XXI. század magyar liberalizmusának letéteményese a Szabad Demokraták Szövetsége, a magyar liberálisok pártja.

A rendszerváltozás viharában a demokratikus ellenzék soraiból 1988-ban új életre kelt a magyar liberalizmus mint legális politikai erő, és megalakult a Szabad Demokraták Szövetsége. Ez a párt alkotta meg a rendszerváltás programját, mely a magyar társadalom gazdasági, politikai és kulturális átalakulásának liberális forгатókönyve lett.

A liberalizmus szemben áll azokkal, akik az osztogatást, a puha költségvetési korlátok folytán kivédhetetlen pazarlást, az adók és egyéb közterhek emelését pártolják, ami felfalja a jövőt, lehetetlenné teszi a felelős, racionális vállalkozói és fogyasztói magatartást. A liberálisok azt vallják, hogy semmi sincs ingyen, az állam a mi pénzünket osztja el. Az állam feladata nem lehet több annál, hogy lehetőséget biztosítson arra, hogy a vállalkozások részt vegyenek a szabad versenyben, a polgárok kibontakoztassák teremtő képességeiket, a jövő nemzedékek tagjai sikeresek legyenek az egységesülő Európában.

A liberálisok azt vallják, hogy nincs más út csak a piacgazdaság, a szabad verseny útja. A liberális politika védi a demokrácia intézményeit, mindennél fontosabbnak tartja az emberi és polgári jogok érvényesülését, a többség és a kisebbség érdekeinek harmonizációját. Hitet tesz a szabad identitásválasztás, a tolerancia és a nyugati civilizációt megteremtő értékek, a magyar nemzeti kultúra mellett.

A rendszerváltás évében, az első szabad országgyűlési választásokon az SZDSZ a listás szavazatok 21,39%-át kapta és ezzel az országgyűlés második legnagyobb pártja lett. A korabeli szociológiai vizsgálatok eredményei szerint „a megkérdezettek 90 százaléka vélte úgy, hogy az állam kötelessége, hogy mindenki számára munkát biztosítson. Több mint 80 százalék azt kívánta, hogy az állam a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében avatkozzék be a gazdasági és társadalmi folyamatokba, a megkérdezetteknek mintegy 80-90 százaléka gondolta, hogy az államnak többet kellene költenie oktatásügyre, egészségügyre és szociális juttatásokra.”(Kolosi, T.; Szelényi, I.; Szelényi, Sz.; Western, B. 1991:17) Ezzel egyidejűleg a megkérdezetteknek mintegy háromnegyede szimpatizált a privatizáció gondolatával és négyötödüknek nem volt semmi kifogása az ellen, hogy külföldiek vásárolják meg a magyar nemzeti vagyont. Más vizsgálatok szerint az emberek egyszerre akarták volna támogatni a hazai vállalkozásokat és a nyugati befektetőket. Az egykorú szociológiai vizsgálatok azt mutatták, hogy az SZDSZ tagok körében a konzekvens liberális piacgazdaság elemeiből felépülő modellt fogadták el a legkisebb arányban (17 %). A tagok túlnyomó többsége számára a munkanélküliség gondolata elfogadhatatlan volt, még akkor is, ha teljesen egyetértettek a veszteséges üzemek bezárásának gondolatával. A párt tagjainak körében 15 százalék azonosult az antiliberális politikai-ideológiai modellel, mely elutasít mindenféle liberális – demokratikus értéket és a civil társadalom kialakulását sem támogatja. Az SZDSZ tagságának 18 százalékához állt legközelebb a tradicionális tekintélyelvű modell, melynek lényege, hogy amíg az egyén általános vonatkozásokban a liberális elmélet híve, addig a mindennapokban tekintélyelvű gyakorlatot követ. A tagok 12 százaléka volt besorolható a reformszocialista modellbe, melynek hívei a magánszférában liberális értékeket preferálnak, ugyanakkor úgy gondolják, hogy az egyénnek mindig alá kell rendelnie magát a többség véleményének és akaratának. Elutasítják a kapitalizmust. Az akkori SZDSZ tagjainak 22 százaléka vélte úgy hogy a túl sok vita csak arra jó, hogy ne kelljen cselekedni, miközben egyetértett azzal is, hogy egy család életében a legfontosabb döntéseket a családfőnek kell meghoznia. Bár úgy vélték, hogy minden hibája ellenére a kapitalizmus áll a legközelebb az elképzelhető legjobb rendszerhez, meggyőződésük volt, hogy Magyarországnak nem a

nyugati országok példáját kellene követnie, hanem a maga sajátos útján kell haladnia. A konzekvens liberális modellt az akkori SZDSZ tagság 12 százaléka fogadta el. (Vásárhelyi, M. 1991:76) Összességében a kutatás vezetője azt állapította meg, hogy az SZDSZ tagok egyharmada sem a gazdasági, sem a társadalmi problémák megoldásában nem támogatta a liberális alternatívát. A tagoknak kevesebb, mint egynegyede követett következetes liberális álláspontot a legfontosabb gazdasági és társadalmi kérdések kívánatosnak tartott megoldásával kapcsolatban.

1. Táblázat. A gazdasági és társadalmi liberalizmus összefüggései. 1991.

Társadalmi liberalizmus	Gazdasági liberalizmus			Összesen
	Elutasítja	Támogatja	Besorolhatatlan	
Elutasítja	33	10	-	43
Támogatja	13	23	-	36
Egyéb és besorolhatatlan	4	2	15	21
Összesen	50	35	15	100

(Vásárhelyi, M. 1991:78.p.)

Tizenhat évvel később, a harmadik köztársaság negyedik országgyűlési választásán a liberális párt a listás szavazatok 6,5 százalékát nyerte el. A rendszerváltozás óta eltelt tizenhat évben megszilárdultak a magyar társadalom liberális politikai, gazdasági és kulturális intézményei és kialakult egy liberális közönség. A következőkben a Szonda Ipsos 2005 februári, országos reprezentatív mintán végzett kutatása alapján az új liberális közönség kiterjedését, ideológiai-politikai profilját és szociológiai hátterét vizsgáljuk.

A vizsgálat során 21 állítást kínáltak fel a megkérdezettek számára, amelyekről meg kellett mondaniuk, hogy mennyire értenek egyet velük. A válaszadóknak minden állítást osztályozniuk kellett egytől négyig (a csillaggal jelölt állítások esetében ötig), ahol a négyes (ötös) a nagyfokú egyetértést jelentette, az egyes pedig azt, hogy a válaszadó egyáltalán nem ért egyet az állítással.

2. Táblázat. Egyetértés a gazdasági és társadalmi liberalizmussal kapcsolatos állításokkal. 2005.

Állítás	Átlag
A legfontosabb erények, amelyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	3,23
A fiataloknak szigorú szabályokra és elszántságra van szükségük, hogy küzdjenek családjukért és hazájukért.	3,14
Bár egyesek idejétmúltak tartják a rendes, tiszta, ápoltság megjelenést, a tisztességes embert erről lehet megismerni.	3,13
Ennek az országnak nem annyira törvényekre és politikai programokra van szüksége, mint inkább néhány bátor, fáradhatatlan, és odaadó vezetőre, akikben a nép megbízik.	2,98
Kevésbé kellene hangsúlyozni a hagyományos vallási elveket, és inkább mi magunknak kellene eldönteni, hogy mi erkölcsös és mi nem.	2,91
Fontos, hogy azok a csoportok is ugyanúgy érvényesíthessék jogaikat, akik mások, mint a többiek.	2,9
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket, és be kell illeszkedniük.	2,85
A fiatalokat arra kell buzdítani, hogy vizsgálják felül a korábbi nemzedékek szokásait és hagyományait.	2,65
A legtöbb társadalmi problémánk megoldódna, ha megszabadulnánk az erkölcstelen és ferdehajlamú alakoktól.	2,64
Mindenkinek jobb lenne, ha az illetékes hatóságok cenzúráznák az újságokat és a filmeket, hogy a fiatalságtól távol tartsák a szemetet.	2,63
Csak az ösztönöz egyéni erőfeszítésre, ha elég nagyok a jövedelmi különbségek.*	2,62
Nagyon helyes, hogy Magyarországon is vannak nudista strandok.	2,55
Mindig jobb dolog megbízni az illetékes politikai vagy vallási vezetőkben, mint hallgatni azokra, akik mindenben kételkednek.	2,53
Az emberek két csoportra oszthatóak: erősekre és gyengékre.	2,46
A homoszexualitás nem erkölcstelen és nem is elítélendő.	2,39
Manapság hazánkban a legtöbb kárt azok okozzák, akik nem tisztelik vezetőinket és a társadalom rendjét.	2,35
Minden igaz hazafinak kötelessége fellépnie azokkal szemben, akiket az ország vezetői elítélnek.	2,31
Jó, ha a vállalkozók nagy haszonra tesznek szert, mert abból végül is mindenki részesül. *	2,29
Az erkölcstelen viszonyok annak is köszönhetőek, hogy a szülők és a tanárok elfelejtették, hogy a fizikai büntetés még mindig a legjobb módja a nevelésnek.	2,19
A bíróság helyesen jár el, ha nem bünteti a kábítószer-fogyasztókat, a büntetés ügysem használ.	2,08
A gazdasági növekedés érdekében vállalni kell, hogy sokan elszegényednek. *	2,02

Mivel meg akartuk tudni, hogy a sok állításra adott válaszolói reagálások visszavezethetők-e kevés számú tudati mintára, faktorelemzést végeztünk. A faktorelemzés kapcsán kiderült, hogy három állítás nem illeszkedett a maradék tizennyolc állítás mögött meghúzódó látens

struktúrába. Ezért a faktorelemzésből a főkomponens elemzéshez tértünk vissza a három nem illeszkedő állítás elhagyásával.¹

Az elemzés négy főkomponenst eredményezett, melyeket a következő táblázatok mutatnak be.

3. Táblázat. Gazdasági liberalizmus főkomponens. 2005.

Megmagyarázott variancia: 48,93%

	Kommunalitás	Faktorsúlyok
Csak az ösztönöz egyéni erőfeszítésre, ha elég nagyok a jövedelmi különbségek.	0,461	0,679
A gazdasági növekedés érdekében vállalni kell, hogy sokan elszegényednek.	0,632	0,795
Jó, ha a vállalkozók nagy haszonra tesznek szert, mert abból végül is mindenki részesül.	0,375	0,612

4. Táblázat. Tolerancia főkomponens. 2005.

Megmagyarázott variancia: 45,697%

	Kommunalitás	Faktorsúlyok
A homoszexualitás nem erkölcstelen és nem is elítélendő.	0,639	0,799
Fontos, hogy azok a csoportok is ugyanúgy érvényesíthessék jogaikat, akik mások, mint a többiek.	0,57	0,755
A bíróság helyesen jár el, ha nem bünteti a kábítószer-fogyasztókat, a büntetés úgysem használ.	0,279	0,529
Nagyon helyes, hogy Magyarországon is vannak nudista strandok.	0,34	0,583

---

¹ Kimaradt állítások:

- Az emberek két csoportra oszthatóak: erősekre és gyengékre.
- Kevésbé kellene hangsúlyozni a hagyományos vallási elveket, és inkább mi magunknak kellene eldönteni, hogy mi erkölcsös és mi nem.
- A fiatalokat arra kell buzdítani, hogy vizsgálják felül a korábbi nemzedékek szokásait és hagyományait.

5. Táblázat. Autoriter főkomponens. 2005.

Megmagyarázott variancia: 36,39%

	Kommunalitás	Faktorsúlyok
Mindig jobb dolog megbízni az illetékes politikai vagy vallási vezetőkben, mint hallgatni azokra, akik mindenben kételkednek.	0,25	0,5
A legfontosabb erények, amelyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	0,331	0,576
Minden igaz hazafinak kötelessége fellépnie azokkal szemben, akiket az ország vezetői elítélnek.	0,516	0,718
Manapság hazánkban a legtöbb kárt azok okozzák, akik nem tisztelik vezetőinket és a társadalom rendjét.	0,453	0,673
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket, és be kell illeszkedniük.	0,319	0,565
Az erkölcstelen viszonyok annak is köszönhetőek, hogy a szülők és a tanárok elfelejtették, hogy a fizikai büntetés még mindig a legjobb módja a nevelésnek.	0,361	0,601
Mindenkinek jobb lenne, ha az illetékes hatóságok cenzúráznák az újságokat és a filmeket, hogy a fiatalságtól távol tartsák a szemetet.	0,311	0,558
A legtöbb társadalmi problémánk megoldódna, ha megszabadulnánk az erkölcstelen és ferdehajlamú alakoktól.	0,369	0,608

6. Táblázat. Konzervatív főkomponens. 2005.

Megmagyarázott variancia: 51,78%

	Kommunalitás	Faktorsúlyok
Bár egyesek idejétmúltak tartják a rendes, tiszta, ápoltság megjelenést, a tisztességes embert erről lehet megismerni.	0,403	0,635
Ennek az országnak nem annyira törvényekre és politikai programokra van szüksége, mint inkább néhány bátor, fáradhatatlan, és odaadó vezetőre, akikben a nép megbízik.	0,518	0,72
A fiataloknak szigorú szabályokra és elszántságra van szükségük, hogy küzdjenek családjukért és hazájukért.	0,633	0,796

A fenti táblázatokban bemutatott főkomponensekben azonosítottuk a 18 állítással kapcsolatos egyetértő, illetve elutasító válaszadói reagálások mögött meghúzódó rejtett tudati mintákat. A következőkben arra tettünk kísérletet, hogy a négy tudati minta együtt járásai alapján csoportokat különböztessünk meg. A „k-means cluster” elemzés nyomán három csoport jött létre, melyek tagjai markánsan különböznek aszerint, hogy helyeslik vagy ellenzik a

toleranciával, tekintélyelvűséggel, konzervativizmussal és gazdasági liberalizmussal kapcsolatos nézeteket.

7. Táblázat. Klaszterek, középpontok és elemszámok. 2005.

	Csoport		
	1 (toleráns)	2 (gazdasági liberális)	3 (konzervatív antiliberális)
Tolerancia	,55092	,29285	-,77528
Autoriter	-,88051	,72354	,28432
Konzervatív	-,85602	,40043	,50772
Gazdasági liberalizmus	-,19155	1,03204	-,68553
Elemzés	513 (34,2%)	437 (29,1%)	512 (34,1%)

Nem besorolható: 38 (2,5%)

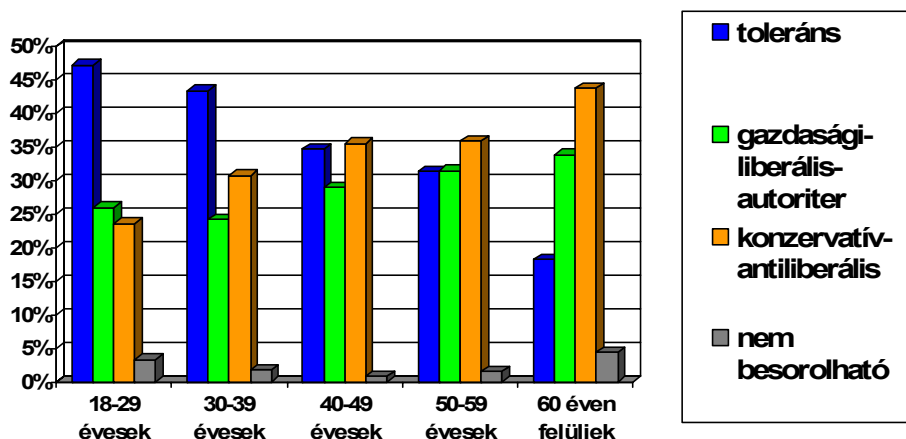
Az 1. csoport tagjait a tolerancia jellemzi, ami jelen mérés esetében azt jelenti hogy

- nem tartják erkölcsellenesnek és elítélendőnek a homoszexualitást
- pártolják azt a gondolatot, hogy a másság ne legyen a jogérvényesítés akadálya
- a kábítószer fogyasztást nem tartják büntetőjogi problémának és
- helyeslik hogy Magyarországon is vannak nudista strandok. Nem meglepő, hogy a csoport tagjai elutasítják az autoriter főkomponens által mért tekintélyelvűséget és nem konzervatívok. Továbbá a gazdasági liberalizmus elveit is elutasítják, bár kisebb mértékben, mint ahogyan elutasították a tekintélyelvűséget és konzervativizmust. Ezt a csoportot toleráns csoportnak nevezzük, részarányuk a mintában 34% fölötti.

A második csoport tagjai nagymértékben azonosítják magukat a gazdasági liberalizmus elveivel, melyek nincsenek tekintettel szociális szempontokra, de hangsúlyozzák az egyéni teljesítményt és fontosnak tartják a gazdasági növekedést. E csoport tagjai az előző csoporttal szemben messzemenően helyeslik a tekintélyelvű és konzervatív megállapításokat és ha nem is nevezhetők intoleránsnak, a toleráns csoporthoz képest mindenképpen kisebb mértékben fogadják el a másságot. Ezt a csoportot neveztük gazdasági liberális csoportnak. Részarányuk a teljes mintában 29,1%.

A harmadik csoport tagjai semmilyen formában sem fogadják el a másságot, valamint elutasítják a gazdasági liberalizmust is. Egyetértenek viszont a konzervatív és autoriter állításokkal. Ezt a csoportot konzervatív antiliberális csoportnak nevezzük, arányuk 34,1%.

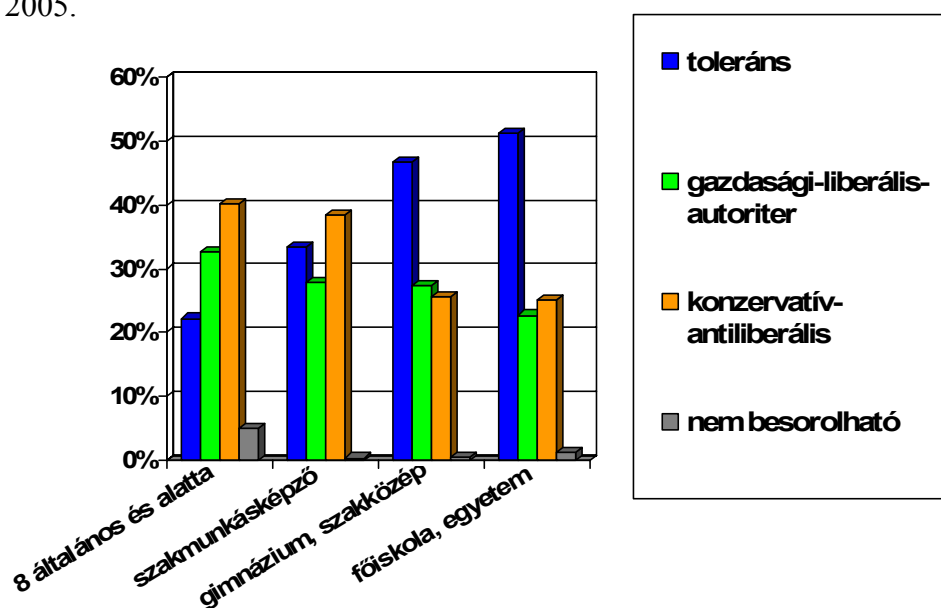
8. Táblázat. Politikai-ideológiai csoportok részaránya az életkori csoportokban. 2005.

Chi négyzet érték: 92,965 df.: 12 sig.: 0,000

A fenti táblázat azt mutatja, hogy az életkor messzemenően meghatározza az ideológiai-politikai csoport hovatartozást. Minél idősebb a válaszadó, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy konzervatív-antiliberális nézeteket vall és intoleráns. Az ábrára tekintve úgy tűnik, hogy az ötvenéves korhatár természetes törésvonal a toleráns csoport tekintetében.

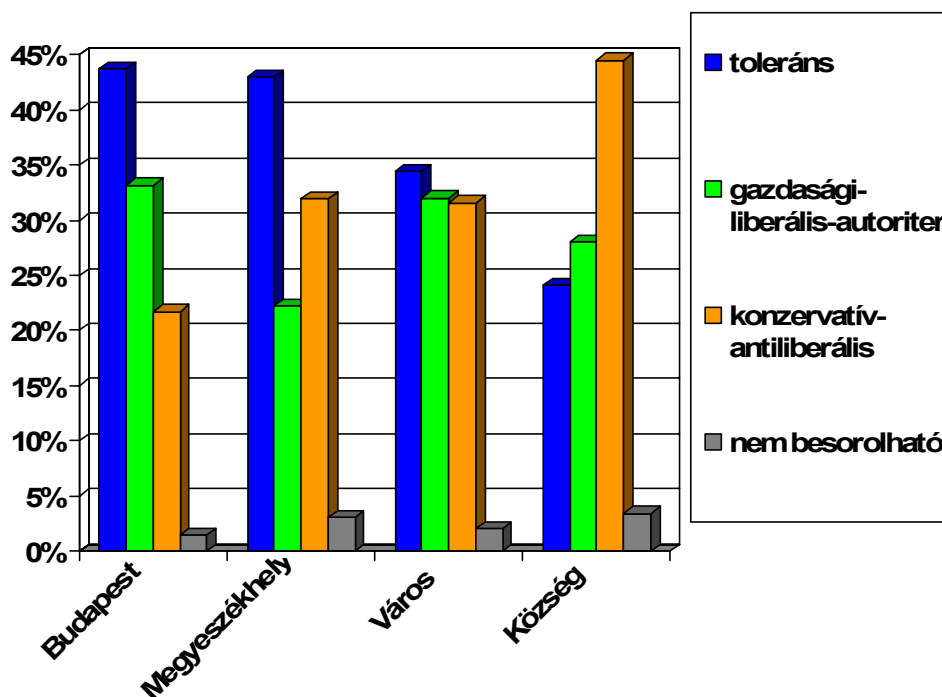
9. Táblázat. Politikai-ideológiai csoportok részaránya az iskolai végzettség csoportokban. 2005.

Chi négyzet érték: 116,605 df.: 9 sig.: 0,000

Az iskolai végzettség egyértelműen meghatározza a toleranciát, és annak ellentétét a konzervatív-antiliberalis beállítottságot. Magas iskolai végzettség toleranciára, míg az alacsony iskolai végzettség antiliberalizmusra hajlamosít. A gazdasági liberalizmus kevésbé függ össze az iskolai végzettséggel, de mivel kapcsolódik a tekintélyelvűséghez a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében kissé túlreprezentált.

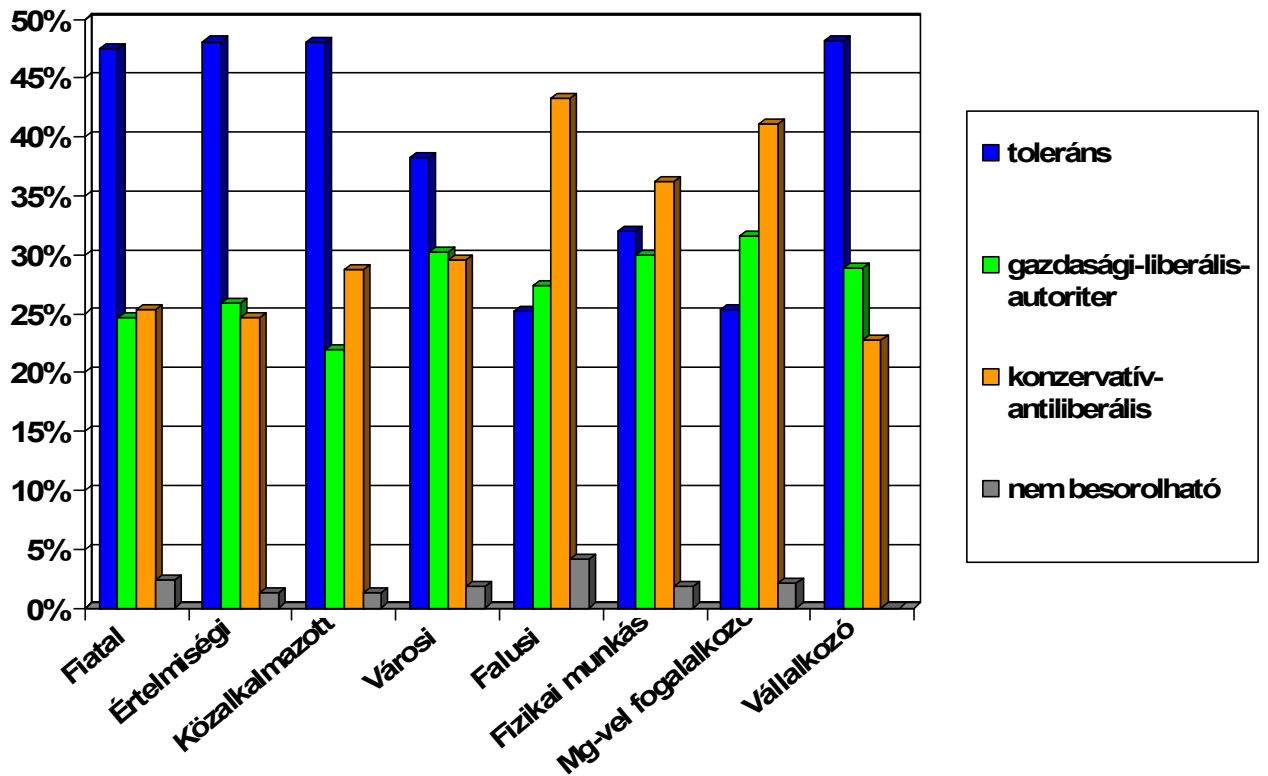
10. Táblázat. Politikai-ideológiai csoportok részaránya településtípusonként. 2005.

Chi négyzet érték: 69,247 df.: 9 sig.: 0,000

„A városi levegő toleránssá tesz.” mondhatnánk, ha a fenti ábrára tekintünk. Budapesten és a megyeszékhelyeken az átlagost meghaladó mértékű a tolerancia jelenléte. A vidéki városokban átlagos, a községi lakosok körében átlag alatti. A konzervatív-antiliberalis közönség éppen fordított eloszlású. A községekben a konzervatív-antiliberalis ideológiai-politikai csoport felülreprezentált. Azt mondhatjuk, hogy „a falusi levegő konzervatívvá és antiliberalissá tesz.”

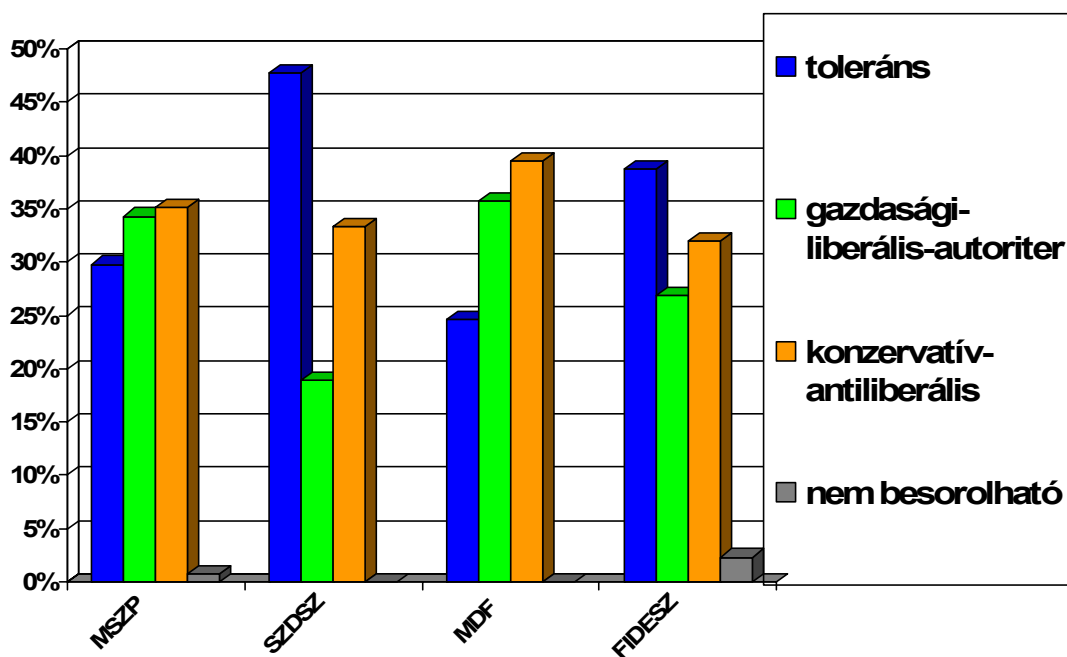
11. Táblázat. Önbesorolás és ideológiai-politikai csoport-hovatartozás.

A 11. táblázat szociálpszichológiai értelemben igazolja a korábban bemutatott szociológiai összefüggéseket. Akik magukat *fiatalnak*, *értelmiséginek*, *közalkalmazottnak*, *városinak* és *vállalkozónak* tartják, azok körében a toleráns attitűdök elfogadása az átlagot meghaladó mértékű. A konzervatív-antiliberalis attitűdök az önmagukat *fiatalnak*, *értelmiséginek* és *vállalkozónak* nevezők között 20-25% között van.

Falusi, *fizikai munkás*, *mezőgazdasággal foglalkozó* önbesorolás ezzel szemben a konzervatív-antiliberalis nézetek elfogadására hajlamosít.

12. Táblázat. Pártpreferencia és ideológiai-politikai csoportthovatartozás.

A 2005 februári mérés szerint az SZDSZ szavazók köre sem mentes a kétarcúságtól. Ebben a körben a legmagasabb a toleráns állításokkal való egyetértés, de viszonylag magas a konzervatív-antiliberalis álláspontok elfogadása. Ebben a körben a legalacsonyabb az autoriter értékeket elfogadó, gazdasági liberalizmus véleménymintázatának aránya. Az MDF és az MSZP szavazótáborán belül hasonló a három ideológiai-politikai véleménycsoport arányának megoszlása. Mindkét párt potenciális szavazói esetében a konzervatív-antiliberalis csoport aránya a legmagasabb, ezt a csoportot követi a gazdasági liberális-autoriter csoport. Ugyanakkor a 2005 februári adatfelvétel eredményei hasonlatosak a közvetlenül a rendszerváltás után mért eredményekhez. A toleráns csoport aránya az SZDSZ szavazók körében a legmagasabb, második helyen a FIDESZ szavazók állnak. Tehát megállapítható, hogy jelentős liberális közönség található a FIDESZ szavazói között, hasonlóképpen mint ahogy 1991-ben volt.

Az 1991 tavaszán, országos reprezentatív mintán végzett közvélemény-kutatásban 21 különböző kezelésre váró problémát soroltak fel a megkérdezetteknek, és arra kérték őket, hogy rangsorolják a felsorolt problémákat fontosságuk szerint.² (Hahn, Lázár 1991: 41) A

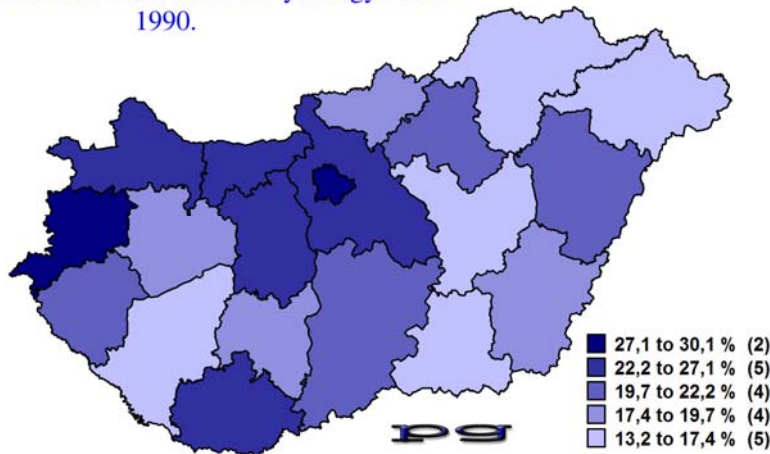
² Néhány probléma a felsoroltak közül: „Mennyire tartja fontosnak....

- a parlamenti demokrácia megszilárdítását?
- a hazai vállalkozások megszilárdítását?

problémarangsorok közötti különbségeket pártpreferencia szerint is megvizsgálták a kutatók és a következő eredményre jutottak: „Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a másik öt párt hívei közül az MSZP támogatók véleménye tért el a legjobban az SZDSZ-re szavazók véleményétől. Az FKgP híveit kisebb távolság választotta el tőlük, a KDNP támogatóit még kisebb, és az MDF-re meg a FIDESZ-re szavazók álltak hozzájuk a legközelebb.” (Hahn, Lázár 1991:42)

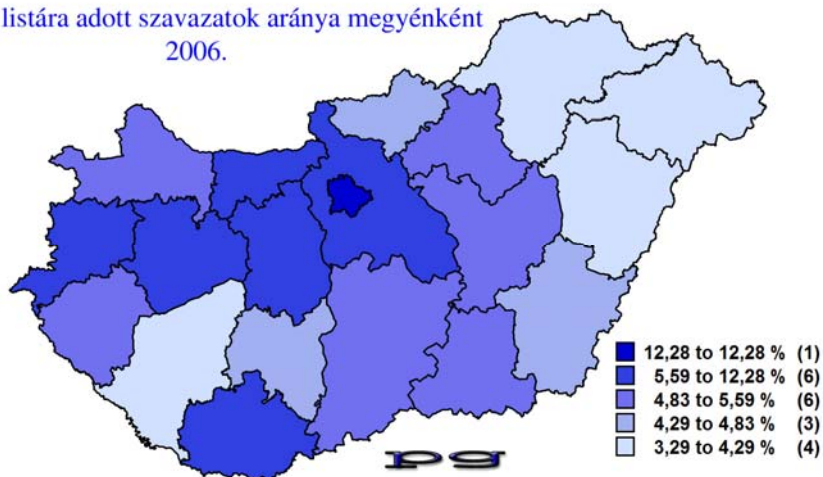
1. Térkép. SZDSZ listára adott szavazatok aránya megyénként. 1990.

SZDSZ listára adott szavazatok aránya megyénként
1990.

2. Térkép. SZDSZ listára adott szavazatok aránya megyénként. 2006.

SZDSZ listára adott szavazatok aránya megyénként
2006.

-
- a szomszédos országokkal való jóviszony megszilárdítását?
  - a szegények támogatását?
  - az önkormányzatok szerepének növelését?
  - a jól működő TSZ-ek megmentését? Stb.

A rendszerváltás óta eltelt 16 év alatt, abszolút mértékben ugyan csökkent a listán SZDSZ-re szavazók aránya, de változatlan maradt a fenti térképeken bemutatott politikai-földrajzi tendencia. Keletről nyugatra haladva egyre nagyobb az SZDSZ-re szavazók aránya, akár az 1990-es, akár a 2006-os országgyűlési választások listás eredményeit nézzük. Budapest liberális gócpont volt és az is maradt. Somogy viszont liberális szempontból holtvidék. Csokonai ma is írhatta volna jövődölését az első somogyi oskoláról.

Hivatkozások:

Kolosi, T.; Szelényi, I.; Szelényi, Sz.; Western, B.: Politikai mezők a posztkommunista átmenet korszakában. – Pártok és társadalmi osztályok a magyar politikában (1989-1990) -. In.: Szociológiai Szemle 1991. <http://www.mtapti.hu/mszt/1991/kolosi.htm>

Vásárhelyi M.: A Szabad Demokraták Szövetsége tagjainak véleménye gazdaságról, politikáról. In.: Hol tart a szabad gondolat? Budapest. Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány. 1991.

Hahn E., Lázár G.: A politikai rendszer megítélése a közvéleményben. In.: Hol tart a szabad gondolat? Budapest. Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány. 1991.